

İLAHİYAT FAKÜLTESİ

FELSEFE TARİHİ

ÜNİTE 9

ORTAÇAĞ FELSEFESİ / İslâm Felsefesi

Yrd. Doç. Dr. Hasan ATSIZ

Ortaçağ Felsefesi / İslâm Felsefesi

İslam felsefesine Müslümanlar dışında da katkıda bulunanlar olduğu ve sadece Arap dilinde ifade edilmediği için çok genel bir biçimde, bir bütün olarak İslam kültüründen doğmuş olan felsefe geleneği diye tanımlanabilir.

İslam felsefesi, Batı'nın Patristik felsefenin ardından ağır bir "Karanlık Çağ"a girdiği sırada, kültür tarihinde özellikle bilginin sadece korunmasına değil aynı zamanda yeni kazanımlarla zenginleşmesine önemli katkılarda bulunmuş; bu anlamda, antik felsefe ile 12. yüzyıl sonrası Skolastik Hristiyan felsefesi arasında köprü görevi yerine getirmiş bir felsefe geleneği olarak ortaya çıkmıştır.

Temelde din ile felsefenin beraber nasıl değerlendirilebileceği tartışmalı olsa bile, İslam dünyasında felsefe ortaçağ batı dünyasından çok daha **müsamahalı** karşılanmıştır.

Bunun bir nedeni İslam dininin temel esaslar dışında ferdi düşünceye serbestlik tanınması,
imânî esasları alenen zedelememek şartıyla düşünceye verdiği özgürlük,
diğer bir nedeni de akli ilimlerin gerek siyasi otoriteler gerekse dini otoriteler tarafından sürekli desteklenmiş olmasıdır.

Yunan Felsefesi

Bu sayede İslam coğrafyasında ve özellikle Arap dünyasında felsefe gelişmiş, gelişen felsefe de formel, doğa ve insani bilimlere de katkılar sağlamıştır.

O dönemin Batı dünyasından oldukça üstün bir konuma sahip olan İslam felsefesi 14. yüzyılın sonlarına kadar zirvede tutunmuştur.

Kimi felsefe tarihçileri İslam felsefesini hiçbir özgünlüğü olmayan, onu sadece yabancı bir kültürden aktarılmış bir düşünce formu olarak değerlendirmektedirler.

Yunan felsefesi İslam felsefesinin gelişiminde hiç kuşku yok ki çok büyük ve önemli bir rol oynamıştır.

Nitekim İslam felsefesi Meşşai felsefe geleneği içinde en az üç yüzyıl boyunca Yunan felsefesine özgü ilgilerle, Yunan felsefesinin temin ettiği kavramsal araçlarla çalışmıştır.

Meşşai felsefenin ana ilkeleri Antik Yunan felsefesinde bulunsa bile, bu ilke Müslüman filozoflar tarafından radikal bir biçimde dönüştürölüp, ayrıntılı olarak geliştirilmişlerdir.

Buradan yola çıkarak, İslam felsefesinin farklı felsefe tasavvurlarını, çeşitli entelektüel, politik ve manevi hareketleri kuşatan oldukça kompleks bir düşünce fenomenine karşılık geldiğini söyleyebiliriz.

Bu kompleks düşünce fenomeninin farklı tarihsel ve entelektüel kaynakları olmuştur.

İslam Felsefesinin Genel Özellikleri

İslâm'a ait her türlü düşünce gibi, İslâm felsefesi de, İslâm dinini kabul etmiş olan milletlerin oluşumunda her birinin çeşitli oranlarda payı bulunan ortak bir üründür.

Araplar, **Türkler** ve **İranlılar** bu ortaklıkta önemli role sahiptirler.

Ayrıca; özellikle çeviriler (tercüme) döneminde olmak üzere,

Süryanîler ve **İbrâniler** de İslâm felsefesinde katkı sahibidirler.

İskenderiye

Yeni platonculuk

Süryanice ve

Arapça

Suriye

Hristiyan ve

Yahudi

manastırları

İslam felsefesinin başta Kuran ve Hadis, Kelam ve Yunan felsefesi olmak üzere, pek çok kaynağı olmuştur.

Yine İslam felsefesi, sadece Antik Yunan'dan beslenen Hristiyan felsefesinden farklı olarak, coğrafi anlamda Yunanistan ve Bizans'la Asya'nın, kültürel açıdan da Doğu'yla Batı felsefesinin kesiştiği bir merkezde gelişmiştir.

Başka bir deyişle, kültürel mirasında sadece Antik Yunan felsefesi bulunan Hristiyan felsefesinin aksine, İslam felsefesi, bu temele ek olarak Doğu bilgeliğinin mirasından faydalanmıştır.

Buna göre, İslam felsefesinin Antik Yunan felsefesi dışındaki ikinci büyük kaynağı, **Hindistan, İran, Mezopotamya ve Mısır**'dır.

İslam felsefesinin hemen herkes tarafından kabul edilen ilk ve en önemli kaynağının Kuran olduğu söylenebilir.

Esas itibariyle ilkelerini, ilhamını ve meşgul olduğu konu ve problemlerin çoğunu Kuran'dan elde etmek veya türetmek anlamında İslami bir felsefedir.

İslam felsefesinin Kuran ve Hadis dışında, ikinci önemli kaynağı Yunan felsefesi olmuştur.

Daha doğru bir deyişle, nasıl ki Kuran hikmet anlamında felsefenin en büyük kaynağı ya da ilham temeli olmuşsa, felâsifenin veya Meşşai felsefenin en önemli kaynağı, Kuran'la birlikte, Yunan felsefesi olduğu söylenebilir.

İslam Felsefesinin Doğuşu ve Çerçevesi

İslâmiyetin Hicri 1. asırda hızla gelişmesi ve yayılması ile birlikte önceden Müslümanların kendilerine yabancı olan kültürlerle etkileşimi artmıştır.

Henüz sistematik felsefe kültürü gelişmemiş olan Müslüman Arapların Yunan felsefesi ile bu ilk tanışıklıkları daha ziyade edilgen nitelikte ve etkilenme şeklinde olmuştur denebilir.

Sözelimi hayli rafine kültürleri ve yerleşik dini yapılarıyla **Pers** ve **Bizans** imparatorlukları, İslam uygarlığı için gerçek bir tehdit ve meydan okuma oluşturdu.

Müslüman yöneticilerin, daha önce bu imparatorlukların bünyesinde yer alan milletler sonradan İslam'a dönüp kendi kültürel kazanımlarını İslami dünya görüşüne dahil edince,

ayrı hukuki sistemlere, eğitim anlayışı ve sanatsal ifade biçimlerine sahip olan bu milletlerin geleneksel ardaanlarını İslam kültürüyle ahenkli hale getirmede, İslam diniyle Arapçanın temin ettiğı politik birliğe rağmen çok zorlandıkları söylenebilir.

Her ne kadar, farklı bir kültürde yeni gelişen bu felsefenin içerdiği ekoller İslami temel esaslardan uzaklaşmamaya çalışmış olsalar da, Yunan felsefesi etkili olmuş ve itikadi esaslara çelişen çeşitli ekoller de ortaya çıkmıştır.

Fakat bu ekoller İslami esasları kabul eden ekollere göre azınlıktadırlar.

İslam felsefesinin doğuşunda, onun önce Sünni ve Şii mezheplere, sonra da farklı maneviyat biçimlerine sahip çeşitli dini mezhep ve okullara bölünmesinin de önemli bir rolü olduğu kabul edilir.

Mezhepler arası politik nedenlerle başlayan bölünme İslam dünyasında ayrılıklara ve hatta düşmanlıklara yol açmış olmakla birlikte, söz konusu mezheplerin öğretisel farklılıkları, sadece siyaset alanında değil hukuk ve ahlak alanında da iz bırakarak, entelektüel hayatın gelişimine önemli katkılar yapmıştır.

İslâm felsefesi sadece Doğu düşünceleri ile Batı düşüncelerini biraraya getirip uzlaştıran (eklektik) bir düşünceden ibaret olmayıp; kendi şartlarının, değerlerinin, iç ve dış kaynaklarının orjinal özelliklerini de kendinde taşır.

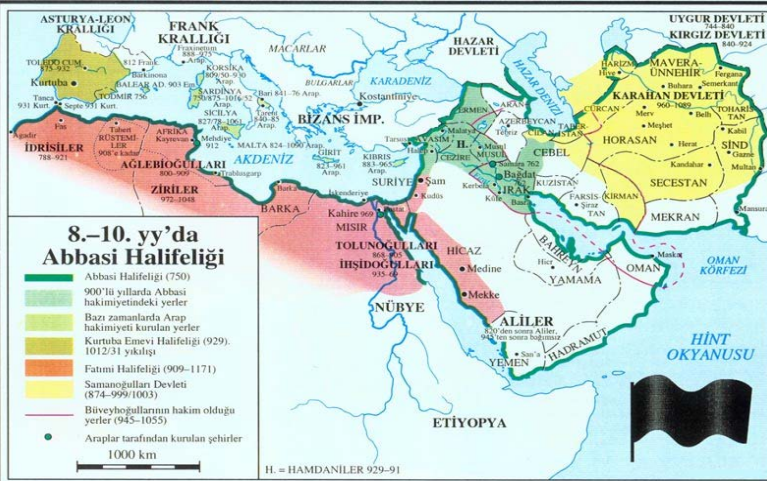
Batı ortaçağ felsefesi genel yapısı içinde bir din savunması ve propagandası özelliği gösterirken, kendine özgü özellikleri sebebiyle İslâm felsefesi, çok yönlü verimlilik ve çeşitlilik ortaya koyar.

Çünkü İslâm felsefesi yalnız ilahiyat (teoloji) konu ve meselelerine münhasır kalmayıp; diğer dini, beşeri izah ve yorumlar ile sıkı ilgi ve kaynaşma içine girmiştir.

Nitekim İslâm dünyasında felsefi düşünce hareketinin 13. yüzyıldan itibaren duraklamasıyla birlikte, başka düşünce hareketlerinde de beliren ağırlaşma ve bu durumun olumsuz neticelerinin daha sonra devam edip gitmiş olması, bu değerlendirmeyi doğrular mahiyettedir.

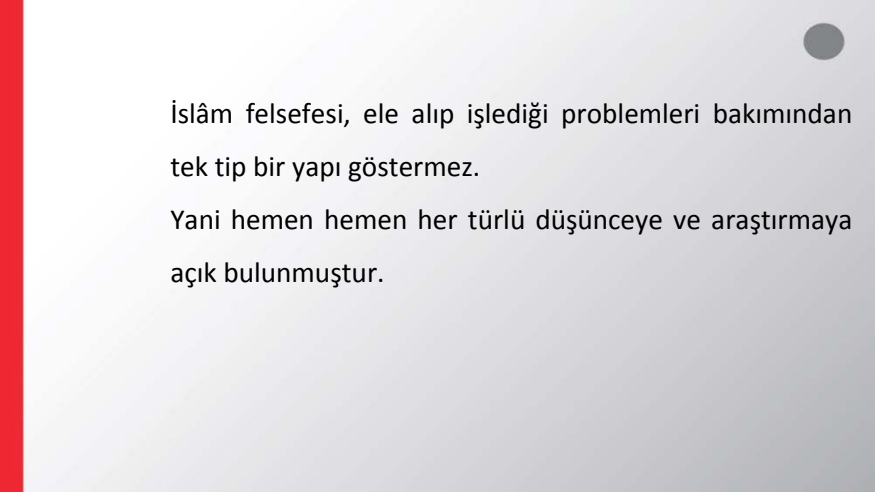
Bütünlüğü içinde İslâm felsefe hareketini Doğu ve Mağrib (Endülüs) felsefeleri olmak üzere iki büyük kola ayırmak gelenek halini almıştır.

Felsefi düşünceyi kurma ve geliştirme bakımından doğu kolu Mısır'dan Türk-İslam'a kadar uzanan çok geniş bir coğrafyayı kaplar ve Endülüs'e göre çok daha çeşitli ve verimli olmuştur.

İslam felsefesinin Endülüs kolu ise, ortaçağ dönemi hristiyanlarının daha çok dikkatini çekmiş ve batılılar tarafından yazıları eserlerde özel bir yer tutmuştur.

Ancak İslam dünyasındaki fikri oluşum ve gelişimde Mağrib kolunun Doğu kadar büyük tesiri olamamıştır.

İslâm felsefesi, ele alıp işlediği problemleri bakımından tek tip bir yapı göstermez.

Yani hemen hemen her türlü düşünceye ve araştırmaya açık bulunmuştur.

Bu sebeple birbirinden çok farklı, İslâm dininin özüne yakın veya uzak düşen felsefe akım ve ekollerini bu felsefenin bünyesi içinde görmek mümkündür.

İslâm felsefesini konu edinen felsefe tarihleri, söz konusu ekolleri ve onların temsilcilerini belli isimler altında toplayarak sistemleştirmişlerdir.

İslâm felsefesinde yer alan başlıca ekolleri şöylece sıralayabiliriz:

Tabiat Felsefesi

Aslında İslâm düşüncesi tarihinde başlı başına tabiat felsefesi denilebilecek bir felsefe akımı yoktur.

Fakat, tarihi gelişimi içinde İslâm dünyasında en yaygın felsefi ekol olan Aristocu (Meşşâî)luktan önce ve henüz Kelâm ilminin kurulmaya başladığı dönemde ortaya çıkan felsefe hareketine Tabiat felsefesi denmektedir.

Bu akımın genel ortak özelliği tabiat ilimlerinden yola çıkarak felsefe yapmaya çalışması ve Sokrat öncesi (M.Ö.5.y.y.) tabiat felsefesi ile Hint felsefesinin etkilerinden doğarak IX ve X. yüzyıllarda daha çok tabiat bilginleri tarafından kelâm ilmiyle ilgili çalışmalara karşılık olarak felsefe diye isimlendirilmiştir.

Tabiat felsefesi adıyla;

Tabiiyyun (Doğa felsefecileri Natüralistler),

Maddiyyun ya da Dehriyyun (Materyalistler),

Batinîler

İhvanu's-safâ (temiz kardeşler) ifade edilmek istenir.

A- Tabiiyyun (Natüralistler-Doğa felsefecileri)

Bu ekol mensupları deney ve tümevarım metodunu İslâm düşünce dünyasında ilk defa kullanan ve bilginin kaynağı olarak daha çok duyumları kabul eden ilk felsefe akımıdır.

İslâm felsefesi ve ilim tarihinin büyük simalarından biri olan Ebû Bekr Zekeriya Râzi tarafından kurulmuştur.

Felsefeye dair görüşlerinden çok, bir tabip olarak ün kazanmış olan Râzi,

Buradan hareketle de deneyi ve gözlemi akıl yürütmeden üstün tutarak, Batıda Rönesans ve yeniçağdaki metod anlayışlarından çok önce bilimsel anlayışı savunmuştur.

Düşüncesi tarihinde dinleri birleştirmek fikrini ileri sürenlerin ilkidir.

Felsefî sisteminde ruhun ölmezliğine inanan Râzi, bu görüşüyle maddecilerden (materyalistler) uzaklaşır.

Fakat, ruhların bedenden bedene göçünü (tenasüh) kabul ettiği için de İslâm kelâmcılarına ve İslâm inançlarına ters düşer.

Din felsefesinde, felsefe ve dinin uzlaştırılamayacağı kanaatini ileri sürmüştür.

Razi, Ortaçađa hakim görüşlere sahip olan Aristo'nun otoritesini kabul etmediği için de, İslâm felsefesinde yaygın felsefe okulu olan Meşşailiğe ters düşmüştür.

Sözü edilen bu sebeplerden dolayı Râzi ve tabiatçı felsefe ekolü, İslâmî düşünce hayatında derin etkiye sahip olamamıştır.

B- Maddeciler (Dehriyyûn, materyalistler)

Materyalist felsefe ekolü de tabiatçılar gibi duyulurdan başka bilgi kaynağı kabul etmez; ve tek gerçek olarak maddeyi benimser.

Zamanı (dehr) ezeli yani yaratılmamış diye kabul etmelerinden ve dolayısıyla Allah'ın varlığını inkâr etmelerinden dolayı Muattıla diye de isimlendirilmişlerdir.

Maddeciler kâinatın yaratılmış (mahluk) olmadığını iddia ederler.

Bu ekole mensup olanlara Maddiyyun, Mülhidler, Hissiyûn ve Ateistler gibi isimler de verilmiştir.

Maddecilerin önemli fikirleri kısaca şöyle özetlenebilir:

1- Her varlık bir bakıma maddidir, maddeden ayrı bağımsız ruh yoktur.

2- Alem (kâinat) ve Tanrı bir ve aynı şeydir. // içkin--aşkın

Onun için kâinattan ayrı irade sahibi, hür ve şuurlu bir yaratıcı yoktur.

3- İnsanın varlığı küllî varlığın bir sonucundan ibarettir.

Maddecî ekolün en ünlü temsilcisi İbn Râvendî dir.

Maddeciler düşüncelerini açıkça yayamamışlar, daha çok Bâtiniler arasında gizlenmeye mecbur olmuşlardır.

Bütün bu din dışı ve inkârcı görüşleri sebebiyle İslâm felsefesi tarihinde kalıcı ve etkili bir ekol oluşturmamışlardır.

C- Bâtinilik

Bâtinilik adına çok çeşitli felsefi kavramlar (septizm, mistik unsurlar ve akılcılığın karışımından oluşan fikirler) ileri sürülmüştür.

Bâtinî anlayışa göre İslâm dininde her ifadenin bir zâhirî (dış) diğeri de bâtinî (gizli-iç) olmak üzere iki manası vardır.

Asıl olan bâtinî manadır.

Ve bu mana anlaşılıp nüfuz edilmeden Bâtinî olunamaz.

Genelde siyasi özelliği ağırlıklı olan Batınîlik Ehl-i Sünnet birliğini yıkmak düşüncesi taşımıştır.

D- İhvanü's-Safâ (Temiz Kardeşler-İslâm Ansiklopedistleri)

Bunlar kendilerine göre taassup içinde kabul ettikleri müslümanları aydınlatmak din ile felsefeyi uzlaştırmak, tabiat ilimlerinden yararlanarak geliştirdikleri ilim anlayışını ve felsefi görüşlerini yaymak için çalışmışlardır.

Resâil-i İhvan-ı Safâ

E- Meşşâilik

İslâm düşüncesi tarihinde "felsefe" veya "İslam felsefesi" denince ilk akla gelen düşünce akımı **Meşşailik**'tir.

Peripatetisme / Aristoteles

Çağının bütün felsefe meselelerine bünyesinde yer veren Meşşâilik, mantık ve matematiğe dayanır.

Yani onun esas karakteri akılcı (rasyonel) olmasıdır.

Hicri üçüncü yüzyılda doğuşundan sonra kısa sürede Sünni telâkkiye uygun bir yapıya bürünmüş;

böylece İslâm düşünce dünyasının hakim ve yaygın felsefesi olmuştur.

Meşşâîlik, İslâm dünyasında Aristotelesin, başta mantık ve metafizik olmak üzere psikoloji (ruh), astronomi, tabiat, siyaset, ahlâk ve diğer düşüncelerinin İslâm dünyasındaki yorumlarını ve tesirlerini ifade eder.

Meşşâî terimi bu anlamına ilave olarak ayrıca Aristo ile Eflatun felsefelerinin uzlaştırılmasını, keza, Plotinos ve Yeni Eflatunculuğun tesirlerini de içine alır.

Ebu Yusuf, Yakub b. İshak el-Kindi Meşşâi ekolün ilk filozofu olarak kabul edilir ve kendisine "Feylesûfu'l-arab" (Arap filozofu) ünvanı verilmiştir.

Ancak İslam felsefesi,
Meşşâilik ve filozof
terimlerinin çağrıştırdığı en
büyük sima, yine Türkistanlı
bir düşünür olan büyük İslam
Filozofu Ebu Nasr **el-Fârâbî**
(870-950) dir.

Felsefe, Fârâbî ile bütün meseleleri içinde ele alınmış ve tam anlamıyla sistemleştirilmiştir.

Bu sebeple de Aristo birinci öğretmen (**muallimi-evvel**) kabul edildiği gibi,

Fârâbî' ikinci öğretmen (**Muallim-i sâni**) ünvanıyla şöhret bulmuştur.

O, psikoloji ve bilgi kuramında olduğu kadar, metafiziğinde de hemen tamamen Aristotelesçi bir tavır sergilemiş bir yandan da Platon'un Devlet ve Yasalar'a dayanan siyaset felsefesini çağdaş politik duruma büyük bir maharetle uygulama gayretiyle seçkinleşmiştir.

Filozof din ile felsefeyi şöyle mukayese eder:

Birşeyi kavrayabilmenin iki yolu vardır.

Birincisi, mahiyetinin akıl ile kavranması.

İkincisi de, ona uygun bir misal ile hayal edilebilmesidir.

Kabul ettirme de iki yoldan biri ile olur.

Bunlar, **kesin delil** metodu ve **inandırma** metodudur.

Şayet bir kimse varlıkların bilgisini elde ediyor, onların manalarını akıl ile kavlıyor,
onları kesin delil vasıtasıyla tasdik ediyorsa bu bilgileri ihtiva eden ilim felsefedir.

Fakat bunlar kendilerine uygun gelen misaller yoluyla hayal edilerek biliniyor ve buradaki tasdik inandırıcı metodlarla temin ediliyorsa

bu bilgileri içine alan sahaya eskiler **din** diyorlar.

Felsefe tarafından delil getirilen her hususta din inanmayı kullanır.

Fârâbî siyaset felsefesini kurgularken; vahyi felsefeyi önceleyen temel bir olgu olarak kabul eder.

Vahyin insanın görüş alanına yasa, yani politik bir olgu olarak girdiğini kabul eden Fârâbî, ilahi yasanın öğretisinin açık olmadığını da ileri sürer.

Bu yüzden onda sorun yasa koyucu Tanrı tarafından hangi tür eylemlerin emredilip hangi eylemlerin yasaklandığını kimin ya da neyin belirleyeceği sorunu olarak ortaya çıkar.

Platon bu soruya filozof-kral yanıtını vermişti.

Fârâbî işte bu noktada peygamberi "filozof-kral, mükemmel politik topluluğun kurucusu" olarak yorumlar.

Ona göre, yasa koyucunun diğer insanlara nasıl yaşayacaklarını söyleyebilmesi için doğru ile yanlış bilmesi gerekir.

Yani, politik toplumun lideri veya yasa koyucunun, tıpkı Platonun söylediği gibi, filozof olması gerekir.

Fakat onun aynı zamanda peygamber olması da gerekir.

Çünkü gerekli **ahlak bilgisini** eğitimsiz kitleye nakledebilmek ve onları ikna edebilmek, bilgi dışında iletişim becerilerine sahip olmayı gerektirir.

Tahayyül gücü yüksek bir kimse olarak peygamber insanlara nasıl yaşayacaklarını bildirme becerisine sahiptir.

Meşşailik, Fârâbi'den sonra da, daha çok ahlak meseleleriyle uğraşan İbn Miskeveyh ve filozof olduğu kadar bir bilim adamı olan ve ortaçağın en başta gelen tabibi olarak bilinen İbn Sina ile temsil edilen Meşşailik,

Mağrib de (Endülüs) İbn Bacce, İbn Tufeyl, İbn Hazm ve nihayet son büyük temsilcisi ve Aristo'nun ortaçağdaki en büyük yorumlayıp açıklayıcısı (Şârih) **İbn Rüşd** (1126-1198) ile olgunluğuna ulaşmış ve tamamlanmıştır.

Aristotelesçi felsefeyi İslam düşüncesine entegre etmeyi amaçlayan ya da bu doğrultuda şimdiye kadar alınmış yolu en üst mesafeye çıkarmayı amaçlayan **İbn Rüşd**'ün bu yüzden en temel düşüncesi veya teması,

her ikisinin de doğru veya gereği gibi anlaşılması durumunda, **din** ile **felsefe** arasında hiçbir uyumsuzluk ya da **çelişkinin** olamayacağı düşüncesi olmuştur.

İbn Rüşd, yine aynı bağlamda, Aristotelesçiliği, ona yabancı unsurlardan, özellikle de Yeni-Platoncu etkilerden arındırarak, Muallim-i Evvel, yani Aristoteles çizgisinde yeni baştan inşa etmiştir.

Nihayet, İbn Rüşd felsefeyi onu İslam inancına aykırı bulanlara karşı büyük bir güçle savunmuştur.

Gerçekten de filozofların dinsizlikle itham edildiği bir dönemde, felsefeyi savunan bir eser kaleme alan İbn Rüşd, İslam dünyasındaki din ve felsefe, gelenek ve ilerleme karşıtlığında, dine ve geleneğe karşı, gerek din ve gerekse geleneğin zorunlu oldukları gerekçesiyle korunmasını talep ederek, felsefe ve ilerlemeden yana olmuştur.

Eserleri en iyi durumda yasaklanan, en kötü durumda da yakılan filozofa ve eserlerine, o zamanlar gerçek bir karanlık içinde bulunan Hristiyan Avrupa sahip çıkmış ve o böylelikle bir yandan da bilim ve felsefe bayrağı ya da hazinesinin İslam'dan Hristiyanlığa geçişinin sembolü olup çıkmıştır.

Meşşailiğe karşı bir tepki olarak ortaya çıkan ve İslâm düşünce dünyasında çok yüksek bir değere sahip felsefe tenkitçiliği ile şöhret kazanan

Ebû Hamid **el-Gazzâlî** (505-1111)'nin ortaya koyduğu düşünce hareketidir.

Esasında Meşşâiliğe bir tepki mahiyetinde ortaya çıkan, fakat tamamen kendisine has yapısı ve özellikleri olan Gazzâli'nin tenkitçi derin düşünce sistemi ise, başlı başına bir ekol kabul edilebilir.

Çünkü, İslâm düşüncesi hayatında her biri birer büyük ekol olan tasavvuf, kelâm, hukuk, mantık, ahlâk ve felsefede Gazzâlî'nin tesiri, derin ve yaygın bir biçimde zamanımıza kadar gelmiştir.

Diğer yandan onun düşünceleri birer felsefi spekülasyon olarak kalmayıp, her seviyedeki insana ulaşma imkanı bulmuştur.

Hatta bu sebeple Gazzalî'nin sisteminin, İslâm dünyasında Sünni doktrinin bir savunması ve ifadesi olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Akıl ile iman, felsefe ile din arasında kesin bir tercih yapan, imanı aklileştirmenin onun özünü çarpıtmaktan başka hiçbir şey olmadığına inanan imam Gazâlî, yönelttiği eleştirilerle Sünni İslam dünyasında Yunan tarzı rasyonalist felsefenin sona ermesine ve yeni bir felsefenin, hikmete yönelik bir felsefe olarak **tasavvufun** doğuşuna yol açmıştır.

Gazâlî öncelikle bir yöntem tartışması içinde olmuştur; bu yöntem tartışmasının ardından, Gazâlî aklın hiçbir alanda kesin bilgiye ulaşamayacağı sonucuna varır.

İşte bu çerçevede içinde felsefeye, özellikle Yunan tarzı felsefenin kendisine hücum etmeye başlar.

Onun felsefenin din için kesinlikle zararlı olduğunu, gerek İslam felsefesindeki ve gerekse Yunan düşüncesindeki filozof örnekleriyle ele alıp delillendirerek gösterdiği eseri Tehâfütü'l Felâsife'dir (Filozofların Tutarsızlığı).

Eserin temel iddiası, ilahi meselelerin, ilahiyatla ilgili konuların çözümünde akim yetersizliğinden dolayı, bir Müslüman için en doğru tutumun bu gibi konuların çözümünde dini açıklamaları kabul etmek olduğudur.

Buna göre, filozofların ilahiyatla ilgili belli başlı konuların çözümünde ileri sürdükleri iddiaların kesin ve ikna edici kanıt ya da argümanlara dayanmadığını,
yine onların kullandığı yöntemlerle ortaya koyan Gazâlî, Meşşai filozofların rasyonel delillerle kanıtlanması mümkün olmadığı halde,

ezeli evren ve başlangıçsız zaman fikrini savunmakla, İslam'ın hür ve yaratıcı Tanrı inancından saptıklarını;

Tanrının bilgisini insanın bilgisiyle karıştırarak değişen varlıklarla ilgili bilginin onları bilenlerde de değişmeye yol açacağı öncülünden hareketle Tanrının yalnızca kendisinin bilincinde olduğunu veya tümelleri ya da bütün eşyayı tümel bir bilgiyle bildiğini iddia ederek,

Allahın **bilgisini** sınırladıklarını;

Platon'dan beri süregelen **ruhun basitliği ve gayrimaddiliği** tezine dayanarak, ahiret hayatının sadece ruhani bir hayat, ahiret mutluluğunun da akli ve manevi doyumlardan ibaret olduğu şeklindeki fikirleriyle **cismani dirilişi** reddettiklerini,

duyu hazları veya elemeleriyle ilgili Kuran tasvirlerini halkın ahlaki terbiyesini amaçlayan semboller olarak değerlendirdiklerini düşünür.

O, sonuç olarak da bütün bu fikirleri Kuran'da yer alan sarîh açıklamalarla ters düştükleri ve peygamberleri yalanladıkları için felsefenin iman açısından zararlı olduğu ve filozofların tekfir edilmeleri gerektiği kanaatine varır.

Gazâlî'nin etkisinin ardından, İbn Rüşd'den sonra İslâm düşünce hayatındaki felsefe hareketi sönmeye başlamış; verimli dönemlerindeki önem ve değerlerini kaybetmiş; Kelâm ilminin içinde eritilmiş durumda varlığını hissedilmeden devam edip gitmiştir.

Fakat, bu felsefenin önemli etkileri ortaçağ Hristiyan Avrupasında görülmüştür.

TEŞEKKÜRLER